

KONFERENCIJŲ APŽVALGOS

V-3 27 40

Arvydas Každailis 86

Arvydas Každailis. Rudens šventės, 1986, ofortas, 21 × 12

Lietuvos filosofijos istorijos trajektorijos 2023

2023 m. lapkričio 16–17 d. Lietuvos kultūros tyrimų instituto Lietuvos filosofijos istorijos skyrius organizavo konferenciją *Lietuvos filosofijos trajektorijos 2023*, skirtą paminėti Pasaulinei filosofijos dienai.

Konferencija prasidėjo įžangos žodžiu, kurį tarė Lietuvos filosofijos istorijos skyriaus vedėja Rūta Marija Vabalaitė. Ji pasveikino konferencijos dalyvius su Pasauline filosofijos diena ir pabrėžė, jog, minėdami šią dieną, turime neužmiršti ir filosofinės tradicijos, gyvuojančios Lietuvoje. Pasidžiaugusi klausimų ir tematinių sekcijų įvairove, vedėja atkreipė dėmesį, jog šią įvairovę vienija bendras klausimas: kaipgi turėtume vertinti savo filosofijos tradiciją Vakarų filosofijos kontekste. Vabalaitė kvietė ieškoti vidurio kelio sprendžiant šį klausimą. Vienas vertus, pagyruoniškai nepervertinti savo autorių indėlio į pasaulinę filosofiją ir, antra vertus, nesumažinti mūsų filosofų galvose tarpusių minčių savitumo ir originalumo.

I sesija: Lietuvos filosofija ir tautiškumas

Lietuvos filosofija buvo, ir yra, kuriama ne beorėje erdvėje, bet tam tikrame socialiniame, kultūriniame ir istoriniame kontekste. Svarbus šio konteksto elementas – rūpestis tauta, jos kultūra ir valstybe. Tą dar kartą paliudijo pirmosios sesijos pranešėjai.

Tomas Kavaliauskas aptarė Arvydo Šliogerio plėtotą Mikalojaus Konstantino

Čiurlionio paveikslų ciklo „Žalčio sonata“ interpretaciją ir jos prielaidas. Pranešėjas įrodinėjo, jog šiuo ciklu filosofas susidomi dėl to, kad jame įžvelgia artimumą savajai būties pajautai. Šliogeriškai būties pajautai būdingas tapatinimasis su kaimu, konkrečiomis Lietuvos vietomis, apylinkėmis ir jų kraštovaizdžiais, taip pat jų regėjimas iš lietuviškos pagoniškos kultūros perspektyvos, – bruožai, kuriuos pats filosofas laikė sudarančiais visos lietuviškos pasaulėjautos pagrindą. Atitinkamai, „Žalčio sonatą“ Šliogeris interpretavo ne iš krikščioniškos, bet iš pagoniškos perspektyvos. Kavaliauskas atkreipė dėmesį, jog Čiurlioniu Šliogeris rimčiau susidomi tik vėlyvujuoju kūrybos laikotarpiu. O ankstyvujuoju laikotarpiu, sekdamas vokiečių filosofu Martinu Heideggeriu, pirmenybę jis teikia postimpresionistų, pirmiausia Paulio Cézanne'o, kūrybos analizei. Pranešėjas klausė, kodėl analizės objektu Šliogeris rinkosi postimpresionistų darbus ir kaip jo kūrybą būtų paveikę, jei nuo pat pradžių būtų ėmėsis Čiurlionio dailės kūrinių.

Algimantas Jankauskas savo pranešimą skyrė Tomo Manno seminaro Nidoje, vykusio kasmet nuo 1987 iki 1994 m., ištaikoms aptarti. Savo pasirinkimą jis grindė tuo, jog pirmojo seminaro dalyviai filosofai Bronius Genzelis, Bronius Kuzmickas ir Romualdas Ozolas, vėliau tapę Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Inicijatyvinės grupės nariais, jį mini kaip reikšmingą įvykį, brandinusį visuomenę Sąjūdžio gimimui.

Jankauskas detaliai pristatė pirmojo seminaro organizatorius, aptarė pasirengimo eigą, dalyvius ir svečius, pranešimų temas, visa tai iliustruodamas įrašais iš Ozolo dienoraščio. Pirmajame susitikime gimė idėja Thomo Manno namelį paversti Vakarų kultūros tyrimo centru, kalbėjo Jankauskas. Per įvairius Thomo Manno kūrybos aspektus diskutuota Vakarų kultūros santykis su lietuviškąja, Thomo Manno kūryba matyta kaip Vakarų literatūros simbolis ir orientyras lietuvių literatūrai. Tačiau, pasak pranešėjo, vis dėlto vien kultūrinėmis temomis neapsiribota. Priklausomai nuo metų, daugiau ar mažiau buvo nagrinėjami ir filosofiniai bei politiniai klausimai. Tarp jų „nagrinėta nacionalinės valstybės atvimumo koncepcija“, o Europa matyta kaip „neformalių regioninių bendrumų visuma“, kaip tautų Europa“, – pasitelkdamas paties Ozolo žodžius, teigė Jankauskas.

Svečias iš Baltarusijos EHU doktorantas **Janas Novikas** pristatė pas mus dar menkai žinomą lenkų filosofą Marianą Massoniusą (1862–1945), nuo 1920 m. iki mirties gyvenusį Vilniuje ir dėsciusį Stepono Batoro universitete. Kalbėdamas apie filosofines Massoniuso pažiūras, pranešėjas nurodė, kad joms nebūdinga jokia kaita: „Iš kelionės į vokiečių žemes savo „intelektualiniame багаže“ parsivežęs tam tikrą rinkinį neokantinių idėjų ir pažiūrų, išdėstytų Leipcigo universitete apgintoje daktaro disertacijoje „Über Kants transcendente Ästhetik“ (1889), Massoniusas šių idėjų ir pažiūrų nekeis iki mirties“. Minėto rinkinio braduolį, pasak Noviko, sudaro erdvės koncepcija. Plėtodamas ją, Massoniusas išitraukia į neokantininkų Adolfo Trendelenburgo ir Kuno Fischerio diskusiją dėl Immanuelio

Kanto erdvės sampratos. Pirmasis laikėsi požiūrio, jog pastaroji įgalina apie erdvę mąstyti ne tik kaip subjektyvią, bet ir kaip objektyvią. O antrasis tai neigė. Pranešėjas teigė, jog šioje diskusijoje Massoniusas palaikė Trendelenburgo pusę. Lenkų filosofas tvirtino, jog Kantas, įrodinėdamas erdvės subjektyvumą, nepajėgė paneigti hipotetinės jos objektyvumo galimybės ir kad ši galimybė pilnai tenkina gamtos mokslo poreikius. Remdamasis prielaida apie hipotetinę objektyvią erdvę, Massoniusas ne kartą aistringai kritikavo Kantą įvairiuose savo kūriniuose. Šį nuolatinį sugrįžimą prie Kanto pranešėjas siūlė aiškinti kaip filosofo pastangą išspręsti kitą jam rūpimą dualizmą, kurį suprato kaip visos lenkų minties dualizmą – skirtį tarp lenkų mentalitetui būdingo empirizmo ir pragmatizmo ir lietuviams (senąją LDK prasme) būdingo polinkio į metafiziškumą. Šią skirtį jam įkūnijo Janas Sniadeckis ir Adomas Mickevičius.

II sesija: Lietuvos filosofija ideologinių kovų lauke

Per antrąją sesiją buvo nagrinėjamas kitas svarbus Lietuvos filosofijos konteksto elementas – santykiai su pasaulėžiūra. Pirmasis šios sesijos pranešėjas Gintaras Kabelka gilinosi į tai, kaip sovietinė ideologija atspindėjo tuo metu vyrausioje oficialioje filosofijoje *sovietiniame marksizme*, antrasis pranešėjas Liutauras Kraniauskas – į tai, kaip Nepriklausomybės laikotarpiu įsivyravęs neoliberalizmas daro įtaką filosofiniam laukui, ir trečiasis pranešėjas Mindaugas Stoškus – į tai, kaip sovietmečio ideologinis paveldas veikia tarpukario filosofijos recepciją.

Anot **Kabelkos**, sovietinės ideologijos diktatas filosofams bene labiausiai pasireiškė per reikalavimą savo tiriamojoje veikloje laikytis *partiškumo principo*. Partiškumas buvo suprantamas kaip klasių kovos perkėlimas į teorijos lygmenį. Buvo tariama, jog savo pobūdžiu visos (ar bent jau dalis) visuomeninės sąmonės formos yra klasinės, o tai reiškia, kad kokios nors teorijos kūrėjas sąmoningai palaiko ar išreiškia kurios nors socialinės klasės interesus. Tą darydamas jis palaiko arba *materializmą*, pažangios socialinės klasės pasaulėžiūrą, arba *idealizmą*, retrogradiškos ir išnaudotojiškos klasės ideologiją. Partiškumo principas iš tyrėjų reikalavo, jog, analizuojant senąją ar šiuolaikinę Vakarų filosofiją, būtų identifiikuota nagrinėjamų autorių klasinė pozicija ir idealizmo atveju ji negailestingai sukritikuota, kalbėjo Kabelka. Antrojoje pranešimo dalyje buvo aptarta, kaip partiškumo principo laikėsi konkretūs Lietuvos sovietiniai marksistai, tokie kaip Irmija Zaksas, Antanas Gaidys, Rimantas Skaisgiris, Jonas Repšys ir Albinas Lozuraitis. Pranešėjas atkreipė dėmesį, jog šie filosofai skirtingai traktavo partiškumo principą. Pirmieji trys laikėsi griežtosios jo versijos. Jie iki kraštutinumo sureikšmino partiškumo principą. O paskutiniai du kritiškai žiūrėjo į šį principą. Partiškumo principą Repšys ir Lozuraitis siekė „neutralizuoti“ pabrėždami praktinės (bet ne klasinės) veiklos ar dvasinės kultūros reikšminių santykinio savarankiškumo (vadinasi, ir nepriklausomumo nuo klasinių interesų) aspektus, teigė Kabelka.

Kraniauskas įrodinėjo, jog neoliberalizmo idėjos šiuolaikinį Lietuvos filosofinį lauką veikia per valstybinę mokslo rėmimo

politiką. Vienas iš kertinių šios politikos principų – tai, kad valstybė turi remti pažangius tyrimus. O kas yra pažangūs tyrimai, klausė pranešėjas. Pasak jo, pažangumą mokslo administratoriai sieja vien tik su forma, visiškai atsiribodami nuo turinio. O formą supranta kaip sėkmę varžytuvėse dėl konkursinio finansavimo. Išeina, kad kuo daugiau tyrimai laimi konkursų dėl lėšų gavimo, tuo jie yra pažangesni. Tęsdamas Kraniauskas apžvelgė, kaipgi filosofams sekasi minėtose varžytuvėse. Jis teigė, jog per paskutiniuosius 11 metų finansavimą gavo 73 filosofų projektai, o tai yra maždaug trečdalis visų pateiktųjų. Bendrą jų „uždirbtą“ sumą – keturi su puse milijono eurų. Ieškodamas paaiškinimo, kodėl vieni projektai finansavimą gavo, o kiti – ne, Kraniauskas analizavo sėkmę patyrusiųjų projektų santraukas anglų kalba. Jis aiškinosi, kokias žodžių grupes galima išskirti šiose santraukose, kokias prasmines grupes gali sugeneruoti DI ir kokių filosofų pavardes jose galima aptikti.

Savo pranešimą **Stoškus** pradėjo nuo tarpukario filosofijai skirtų tyrimų apžvalgos. Jis teigė, jog 37 straipsniai, publikuoti profesiniuose filosofų žurnaluose, ir 3 Vilniaus universitete apgintos disertacijos yra palyginti mažai, turint mintyje to meto Lietuvos filosofijos krypčių įvairovę (neotomizmas, modernioji katalikiška filosofija, kultūros filosofija, vyduńska Rytų kultūros recepcija, tautinę savimonę budinantys svarstymai) ir jos teorinį gylį, kurį liudija tokie fundamentalūs veikalai kaip Prano Kuraičio „Ontologija“ ir „Gnoseologija“. Tai, kad sovietinės okupacijos metais tarpukario filosofai buvo tiesiog „pranykę“ iš viešo filosofinio interesų lauko, neturėtų

stebinti, teigė pranešėjas. Juk dauguma jų buvo represuoti ar pasitraukę į Vakarų, ne vienas kritikavo komunizmą ir bolševizmą, daugeliui jų idėjų būdingas religinis matmuo. Tačiau, pasak Stoškaus, stebina tai, kad pasibaigus sovietinei okupacijai situacija nepasitaisė taip ženkliai, kiek būtų buvę galima tikėtis. Ir tai galbūt galima paaiškinti tik iš sovietmečio paveldėtu ideologiniu priešišku tarpukario filosofijai. „Ar nesame įstrigę gerokai senstelėjusiose ir ideologizuotose nuostatose, koks yra tikėjimo ir proto santykis? Ar tebemąstome Apšvietos (ir XVIII a., ir antrosios – „tarybinės“ apšvietos) klišėmis? Ar laikydamiesi nuostatos apie tai, kad tarpukario Lietuvos filosofija stokoja modernumo ir aktualumo, kaip tik neparodome savo užstrigimo ne pačiame moderniausiame filosofijos supratime?“, – baigdamas klausė prelegentas.

III sesija: Pažinimo teorija

Vytis Valatka pristatė savo ilgamečių scholastinės logikos tyrimų rezultatus. Jis supažindino, kaip reprezentatyvūs antrosios scholastikos atstovai – Martynas Smigleckis, Ortegas Ortizas ir Petras Viana – aiškino aristoteliškas santykio ir kokybės kategorijas. Prelegentas teigė, kad Lietuvos scholastai jas kartu su kiekybės kategorija priskyrė prie vidinių substancijos formų ir jas priešino likusioms šešioms akcidentinėms kategorijoms, kurias priskyrė prie išorinių substancijos formų. Jie tarė, kad pirmosios kategorijos substanciją determinuoja iš vidaus, o antrosios – iš išorės. Daugiausia dėmesio Valatka skyrė tam, kaip minėtieji scholastai aiškino ontologinį *santykio* statusą. Jiems kilo

abejonių, ar *santykis* yra reali būtis. Mat, jų požiūriu, jam trūksta substantialumo. Jei kitos aristoteliškosios kategorijos yra absoliutūs esiniai, tai *santykis* – kokios nors absoliučios substancijos ar absoliutaus akcidento nukreiptumas į kokią nors kitą absoliučią substanciją ar akcidentą. Todėl scholastams kildavo įtarimas, kad toks sąryšis gali būti nerealus ir ne iš paties to sąryšio subjekto kylantis dalykas, o tiesiog proto sukonstruotas esinys. Ieškodami išeities galiausiai jie priedavo išvados, kad vieni santykiai yra realios būtytys, o kiti – ne. Realieji santykiai scholastai priskirdavo tokius santykius, kurių visi komponentai – *subjektas*, kuris turi santykį, *terminas* (su kuo subjektas turi santykį) ir santykio pagrindas (kuriuo remiantis santykis atsiranda) – yra realūs; o proto sukonstruotiems santykiams – tokius, kurių bent vienas komponentas neturi realios būtytys.

Vygandas Aleksandravičius nagrinėjo chemijos mokslo situaciją XVIII a. vidurio Prancūzijoje ir Lietuvoje. Pasiremdamas tuo, kad daugeliu atžvilgių ši situacija abiejose šalyse buvo panaši, kertines to meto chemijos prielaidas pranešėjas ėmėsi atskleisti pasitelkdamas prancūzų filosofo Jeano-Jacqueso Rousseau veikalą „Chemijos pagrindai“, kuris buvo išspaudintas tik praėjus gerokai laiko po autoriaus mirties. Šiame kūrinyje prancūzų filosofas iškyla kaip aistringas eksperimentinės filosofijos šalininkas ir negailestingas dekartiškosios materijos sampratos ir ja grindžiamos chemijos kritikas. Aleksandravičius įrodinėjo, jog dekartiškoji materijos samprata Rousseau buvo nepriimtina ne tik dėl metodologinių, bet ir dėl religinių priežasčių. Pastaroji jam atrodė ne tik netinkanti

cheminių reakcijų paaiškinimui, bet ir kelianti materializmo ir ateizmo grėsmę. Prelegentas atkreipė dėmesį, jog savita epistemologija ir tiesioginė eksperimentinio tyrimo patirtis suteikė Rousseau svarbius pažintinius įgūdžius, kurie pasireiškė tolimesnėje jo filosofinių sąvokų kūryboje. Susipažinęs su moksline virtuve, Rousseau dėl daugelio jai būdingų dalykų nusivilia, gan griežtai ją supeikia ir savo tiesos ieškojimo kelią pratęsia politinės filosofijos apmąstymuose. Tačiau įgyti mokslinės praktikos įgūdžiai nepranyksta, tampa konstitutyviais jo tolimesnio mąstymo pagrindais.

Vilius Dranseika konferencijos dalyvis supažindino su Lietuvoje menkai žinoma tarpukario lenkų filosofe Janina Hosiasson-Lindenbaum. Hosiasson-Lindenbaum gimė 1899 m. Varšuvoje; 1926 m. Varšuvos universitete parengė ir apgynė daktaro disertaciją „Induktyvaus samprotavimo pagrindimas“ (vadovas – žymus lenkų logikas Tadeusz Kotarbiński); į lenkų kalbą vertė Bertrando Russello knygas; dirbo filosofijos mokytoja; populiarino logiką; dalyvavo Mokslo vienybės kongresuose; buvo Lenkijos psichologų draugijos narė; dirbo Varšuvos Universiteto psichologijos laboratorijoje. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui iš Varšuvos lenkų filosofė pasitraukė į Vilnių ir čia praleido paskutiniuosius savo gyvenimo metus (sušaudyta 1942 m. balandį Paneriuose). Pasak Dranseikos, bene didžiausias Hosiasson-Lindenbaum laimėjimas susijęs su taip vadinamu *Varno paradoksu*. Šį paradoksą ir pati filosofė, ir kiti tyrinėtojai yra priskyrę kitam logikui Carlui Gustavui Hempeliui, nors pastaruoju metu įsitvirtina nuomonė, jog pirmoji paradoksą suformulavo būtent ji ir dėl to

jis nusipelno būti alternatyviai pavadintas ne Hempelio, o jos vardu. Tęsdamas pranešimą, Dranseika detalai aptarė *Varno paradoksą* ir Hosiasson-Lindenbaum pasiūlytą jo sprendimą. Pasak jo, sprendimas paremtas prielaida, jog „kuo mažesnė yra fakto a priori c, tuo labiau padidėja [atitinkamo] dėsnių ar hipotezės c, kai šis faktas yra stebimas“, kur c – laipsnis, kuriuo fakto stebėjimas pagrindžia hipotezę. Tokiu būdu Hosiasson-Lindenbaum davė pradžią klasiikiniam kiekybiniam minėto paradokso sprendimui, tvirtino prelegentas.

Dalius Jonkus nagrinėjo Vosylius Sezemano estetiką, jos ištakas ir galimus vertinimo kontekstus. Sezemano estetiką jis siūlė priskirti prie ankstyvosios fenomenologinės estetikos. Savo pasirinkimą prelegentas argumentavo detalio tekstų analize, kuria parodė, kad Sezemanas nemenką dėmesį skiria ankstyvosios fenomenologinės estetikos atstovui Moritzui Geigeriui ir kad rankraštinėje savo pagrindinio grožio problematikai skirtu kūriniu „Estetika“ versijoje, kitaip nei 1970 m. publikuotoje knygoje, estetinių teorijų apžvalgą užbaigia fenomenologine estetika, kuri galbūt labiausiai atitiko jo asmeninę poziciją, tačiau kurios dėl egzistavusios cenzūros negalėjo viešai pareikšti. Sezemanas estetikos priskyrimas prie fenomenologijos stovyklos Jonkų įgalino teigti, jog ji savo pobūdžiu yra transcendentalinė filosofija. Kaip ir priklauso tokio pobūdžio filosofijai, šioje estetikoje keliamas klausimas, kaip galima grožio patirtis. Ir atsakoma, jog tokia patirtis įmanoma tik išgyvenant grožį kaip idealią vertybę. Siekdamas išsiaiškinti, ką Sezemanui reiškia išgyventi grožį kaip idealią vertybę, Jonkus aptarė filosofo požiūrį

į estetinį objektą ir jo struktūrą, estetinių išgyvenimą, estetinį kūrybiškumą ir jų tarpusavio santykius. Jis teigė, kad Sezemano estetika atskleidžia sistemingą darną tarp estetinio kūrybos akto, estetinio objekto ir estetinio suvokimo veiksmo. Vidinę estetinio objekto struktūrą sudarančios formos yra sedimentuotos kūrybinio akto nuostatos, kurios suaktyvinamos, kai suvokimo subjektas atranda tinkamą nuostatą. Tinkamos nuostatos atradimas yra ir grožio kaip idealios vertybės patyrimo sąlyga. Vertindamas Sezemano indėlį į estetiką, Jonkus mūsų filosofą lygino su Nikolajumi Hartmannu, Romanu Ingardenu, Maxu Scheleriu ir kitais autoriais.

Margarita Poškutė apžvelgė *bioetikos* raidą Lietuvoje. Ji išskyrė dvi pagrindines bioetikos plėtros kryptis – *ekologinę etiką* ir *medicinos etiką*. Pasak jos, pirmąją kryptį bene ryškiausiai reprezentuoja Česlovo Kalendos darbai. Jie paremti prielaida, kad ekologinė etika yra universaliosios taikomosios etikos sritis, kadangi visi individai susaistyti ne tik socialiniais ryšiais, bet ir neatskiriama nuo gamtos, taip sudarydami „vientisą būties sistemą“. Antropocentrinė laikysena, kai į moralės svarstymų lauką nėra įtraukiama tiek kitos biologinės rūšys, tiek gamta kaip visuma, lėmė biosferos destruktinius procesus, todėl būtent ekologinė etika galinti geriausiai reaguoti į ekologines krizes, referavo Kalendos nuostatas pranešėja. Atsižvelgdama į metodologines prielaidas, kuriomis vadovaujamasi medicinos etikoje, Poškutė išskyrė krikščioniškąją ir sekuliariąją jos kryptis. Pirmosios krypties autoriai (Andrius Narbekovas, Kazimieras Meilius) svarstydami etines medicinos problemas remiasi tomistine

filosofija, popiežių enciklikomis ir kitais Bažnyčios dokumentais. O antrajai kryptiai priklausantys autoriai be klasikinių etinių teorijų (deontologija (Immanuelis Kantas), utilitarizmas (Johnas Stuartas Millis) ir vertybių teorija (Aristotelis)) taip pat remiasi rūpesčio etika (Aistė Bartkienė, Renata Bikauskaitė) ir eksperimentine filosofine bioetika (Vilius Dranseika). Taip pat Poškutė pristatė Lietuvos medicinos etikoje vykstančias metaetines diskusijas dėl tokių sąvokų kaip sveikata, asmuo, orumas ir autonomija apibrėžimo.

V sesija: Religijos filosofija

Dalius Viliūnas savo pranešimą paskyrė pristatyti „didžiausiam Lietuvos istorijoje filosofijos ir krikščionybės konfliktui“ – laisvamaniškoms ir libertiniškoms Apšvietos idėjoms, kurios to meto elito buvo represuojamos ir turėjo slėptis pogrindyje. Joms pažymėti pranešėjas naudojo pavadinimą „filosofinis pogrindis“, kurį, anot jo, 1973 m. įvedė lenkų tyrinėtojas Marianas Skrzypekas. Apie tokių idėjų egzistavimą pirmiausia liudija gausi to meto kritinė poleminė literatūra, kuria siekiama apginti tradicinę krikščionišką kultūrą. Galiausiai, Viliūno teigimu, yra pavykę atrasti ir pačių „pogrindinių tekstų“, kurių didžiausias korpusas saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Prelegentas įrodinėjo, kad laisvamaniškos ir libertiniškos idėjos išpopuliarėjo XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje. Anot jo, įvairūs šaltiniai liudija, jog tai buvo staigus plataus masto intelektualinis pokytis. Ir nors dauguma „filosofinio pogrindžio“ tekstų yra vertimai, tačiau buvę ir originalios kūrybos. Viliūnas

teigė, kad jam pavykę atrasti vieną kūrinių, kuris savo teorinių įžvalgų gilumu neturi analogų to meto Lietuvos filosofinėje raštinioje. Jis spėjo, kad šio kūrinio autorius yra Žemaitijos kunigaikštystės (seniūnijos) pasiuntinys Mauricijus Pranciškus Karpis (1749–1817). Kūrinyje krikščioniškos, įskaitant ir tradicines, ir deistines, prielaidos yra suskildamos ir gilinamos į teorines materialistinės ir spiritualistinės libertinizmo versijos implikacijas. Nei viena iš šių versijų autoriaus netenkina, nes nespėndžia psichofizinės kūno-dvasios problemos. Autorius užima agnostinę poziciją ir plėtoja žmogaus susvetimėjimo su savo prigimtimi ir gamta įveikos idėją. Ši idėja grindžiama natūralumo-dirbtinumo opozicija. Su pirmuoju opozicijos nariu siejama laisvė ir dorovingumas, o su antruoju – visos žmogų ir visuomenę ištinkančios blogybės. Plėtodamas fizinės ir dvasinės žmogiškosios prigimties nekaltybės koncepciją, kūrinio autorius siūlo antikapitalistinę antiurbanistinę pastoralinę utopiją. Viliūnas pastebėjo, jog autoriui pavyko išvengti tokių utopijų kūrėjams būdingo kraštutinumo, savo svarstymus papildant sveiko proto įžvalgomis ir nuosaikiu individualizmu.

Aušrelė Kristina Pažėraitė gilinasi į garsaus Telšių ješivos dėstytojo rabino Josefo Jaakovo Leibo Blocho (1860–1929/30) religinę hermeneutiką. Pranešėjos teigimu, Blocho hermeneutika grindžiama materijos ir formos perskyra, perimta iš viduramžių žydų filosofijos. Materija suvokiama kaip užrašytas ir iš kartos į kartą perduodamas žinojimas, o forma – kaip supratimas. Tikrąjį žinojimą teikia supratimas. Užrašytas žinojimas tėra informacija. Tikruoju žinojimu informaciją paverčia tik supra-

timas. Bet problema ta, kad supratimas negali būti užrašytas ir perduotas. Mat jį užrašant dingsta visi jį lydėję kontekstai, mintys ir sąsajos ir tai, kas buvo užrašyta kaip suprata, lieka tik kaip informacija (materija) kitiems skaitytojams. Dar vienas skiriamasis supratimo bruožas – jo kintamumas. Šiandien jis vienoks, o rytoj – kitoks. Supratimo kintamumas siejamas su skaitančiojo dispozicijoje esančiomis materijos įforminimo (supratimo) galimybėmis, priklausančiomis nuo pastarojo dvasinio ir moralinio lygmens. Pažėraitė tvirtino, jog supratimo kintamumo pabrėžimas r. Blocho hermeneutiką padaro savita įprastinės rabiniškosios aiškinimo tradicijos kontekste. Jei šioje tradicijoje laikomasi požiūrio, kad pažodinis teksto (Toros) prasmė lygmuo (pšat) yra stabilus, visiems prieinamas, ir todėl yra pagrindinis lygmuo, kuriuo galima grįsti religinius įsitikinimus bei mokslinę egzegezę, tai, pagal r. Blocho sampratą, jis yra kintantis ir priklauso nuo skaitančiojo žvilgsnio. Prelegentė r. Blocho hermeneutikos ištakų ieškojo kabalistinėje aiškinimo tradicijoje, brėžė paraleles tarp jos ir skaitytojo atsako teorijos, įsitvirtinusios Vakarų literatūrologijoje praėjus keliems dešimtmečiams po nagrinėjamo autoriaus mirties.

VI sesija: Socialinė ir politinė filosofija

Paskutinę konferencijos sesiją pradėjo **Matas Grubliauskas** su pranešimu „Piliečio įvaizdis (idea) Vilniaus universiteto politikos kurse: nuo idealaus realaus link“. Grubliauskas įrodinėjo, kad 1677 m. įsteigtas politikos kursas jo fundatoriaus Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus buvo sumanytas kaip

priemonė ugdyti studentus būti dorybingais Abiejų Tautų Respublikos piliečiais. Ir, pasak pranešėjo, ši kursą skaitę dėstytojai šio sumanymo nuosekliai laikėsi. Jie dėstė ne abstrakčias politinės filosofijos idėjas, bet pritaikytas Abiejų Tautų Respublikos realijoms. Tai atsiskleidė ir kalbant apie tai, kokiomis savybėmis turi pasižymėti doras pilietis. Grubliauskas teigė, jog tik vietinių realijų įtaka galima paaiškinti tą faktą, jog kurse didelis dėmesys skiriamas laisvės temai. Kursą skaitę profesoriai Mykolas Karvovskis, Andrius Boreiša ir Zacharijas Modzelevskis laisvę sutartinai nurodo tarp pagrindinių doro piliečio savybių, tačiau jų nuomonės išsiskiria, kaip ją traktuoti. Pirmasis laisvę apibrėžia kaip galimybę veikti kuo mažiau esant apribotam ir suvaržytam, kuri gaunama su privilegijomis ir užtikrinama įstatymais. Antrasis laisvę supranta kaip laisvę nuo ydų. O trečiasis siekė suderinti pirmųjų dviejų požiūrius.

Ieva Deviatnikovaitė savo pranešimą skyrė žymiajam teisininkui Mykolui Römeriui. Ir nors Römeris neužsiėmė filosofija griežtąja to žodžio prasme, tačiau jo rašto darbai ir praktinė profesinė veikla turi tam tikrų svarbių filosofinių implikacijų, kurias būtina išlukštinti siekiant rekonstruoti istorinę Lietuvos teisės filosofijos raidą. Šiuo požiūriu ypač reikšmingos Römerio išvalgos realioje profesinėje veikloje susidūrus su teisės ir politikos santykio problema. Teisės ir politikos santykius jam teko narplioti dirbant Vyriausiojo Tribunolo teisėju, būnant Valstybės Tarybos ir Komisijos Klaipėdos krašto reikalams nariu, einant Lietuvos universiteto rektoriaus pareigas ir reaguojant į konstitucinius pokyčius, įvykusius po 1926 m. valstybės perversmo

ir 1940 m. sovietinės okupacijos. Pranešėjos teigimu, komentuodamas po perversmo susidariusią situaciją, žymusis teisininkas atkreipė dėmesį, kad būtina įveikti iliuziją, jog teismas gali būti panaudotas kaip įrankis atkurti konstituciją, panaikintą perversmo ar kitų panašių veiksmų. Teismas, pasak Römerio, nėra kompetentingas tai daryti, nes perversmo likvidavimas yra daugiau politinis ir socialinis veiksmas. O kai sovietinėje Lietuvoje reikėjo taikyti sovietinės konstitucijos nuostatas, kaip teisininkas Römeris jautėsi niekam nereikalingas, nes teisės aiškinti konstituciją buvo užrėpavusi viena partija, o jis jos dogmatizmui nepritarė, kalbėjo Deviatnikovaitė.

Alvydas Noreika gilinosi į teorines Vytauto Kavolio daktaro disertacijos „Totalitarinės socializacijos nesėkmės: teoriškai orientuota Rytų Vokietijos socializacijos sistemos atvejo studija“, apgintos 1960 m. Harvardo universitete, prielaidas. Atkreipęs dėmesį, kad disertacijos pratarinėje deklaruojamas rėmimasis revizuotomis amerikiečių sociologijos klasiko Talcotto Parsonso idėjomis, pranešėjas sau kėlė uždavinį nustatyti, koku mastu ši revizija palietė parsonsišką visuomenės teoriją. Noreika įrodinėjo, kad minėtą teoriją Kavolis modifikuoja dviem kryptimis. Pirmiausia persvarstoma aukščiausio visuomenės organizacijos lygmens samprata. Kalbėdamas apie šį lygmenį, Parsonsas išskiria keturias sistemas – *ekonomiką, politiką, visuomeninę bendruomenę* ir *pasitikėjimo sistemą*. Kavoliškosios restruktūrizacijos epicentre atsiduria paskutinioji sistema. Ji išbraukiama iš aukščiausio laipsnio sistemų sąrašo ir į atsilaisvinusią vietą patalpinama *kultūra*. Tad, pagal Kavolį, visuomenę sudaro

ekonomika, politika, visuomeninė bendruomenė ir kultūra. Vis dėlto, atsisakydamas pasitikėjimo sistemos idėjos, Amerikos lietuvių sociologas neketina atsisakyti ir *latencijos* funkcijos, kurią, anot Parsonso, atlieka ši sistema. Latencijos funkciją jis padalina kitoms trimis visuomenės sistemoms: socializacijos vaidmuo atitenka politikai ir visuomeninei bendruomenei, o normatyvinių standartų palaikymo – kultūrai. Antroji kavoliškos revizijos kryptis susijusi su Parsonso reliacionistine visuomenės samprata. Disertacijoje atsisakoma visą visuomenę traktuoti reliacionistiškai. Dvi visuomenės sistemos – ekonomiką ir kultūrą – jis laiko ne sąveikaujančių individų, bet priemonių dariniais: ekonomiką – materialinių priemonių, o kultūrą – simbolinių priemonių visetais. Baigdamas pranešimą, Noreika įvertino, koku laipsniu revizuotoms idėjoms Kavolis išliko ištikimas vėlesnėje savo mokslinėje veikloje. Jis teigė, kad po 1960 m. ekonomika ir kultūra daugiau netraktuojama vien nerelacionistiškai. O štai kultūros kaip vienos iš visuomenės sistemos idėjai Kavolis lieka ištikimas ilgai po disertacijos apgynimo. Šia idėja lietuvių išeivių sociologas vadovaujasi ir vaizduojamojo meno sociologijoje, ir socialinės patologijos studijose, ir kultūrinėje psichologijoje, ir literatūros sociologijoje.

ALVYDAS NOREIKA